

Honig, P., Altena, B., *Herinneringen van een Rotterdamse revolutionair* (Utrecht: Kelderuitgeverij, 2005, 459 blz., €25,-, ISBN 90 807734 7 6).

De autobiografie van de Rotterdamse anarchist Piet Honig (1866-1952) heeft ruim tachtig jaar op uitgave moeten wachten. Dat het manuscript in al die tijd niet verloren ging, mag een klein wonder heten en de door Bert Altena voorbeeldig bezorgde publicatie overtuigt de lezer al snel van het belang van Honigs verhaal. Deze *Herinneringen van een Rotterdamse revolutionair* zijn bijzonder waardevol: autobiografieën van arbeiders zijn nu eenmaal zeldzaam, terwijl de hier opgetekende herinneringen bovendien een uitzonderlijk vroege periode beslaan. Ook spelen ze zich niet af in Amsterdam of de noordelijke provincies maar (voor een belangrijk deel) in Rotterdam, een plaats die in de historiografie van de vroeg socialistische arbeidersbeweging nog weinig aandacht kreeg. Uitzonderlijk is ook dat de auteur niet eindigde als sociaal-democraat, maar een belangrijke rol bleef spelen aan de basis van de vroege anarchistische beweging in Nederland en Vlaanderen.

Zelf verklaarde Honig nadrukkelijk 'géén roman' te hebben geschreven, maar dat verhinderde hem niet om decennia eerder uitgesproken dialogen als letterlijke citaten weer te geven, zichzelf onder pseudoniem op te voeren en het bestaan van zijn kinderen uit het verhaal weg te laten. Dat de auteur met zijn boek van 'Strijd-Liefde-en-Leed' niet alleen documentaire en historische bedoelingen, maar ook literaire aspiraties had, blijkt vooral in de uitvoerige beschrijvingen van de romances van zijn alter ego Peter Stranger. Het verhaal wordt voor de moderne lezer misschien wat al te larmoyant wanneer Mimi met de 'smachtende bruine gazellen oogen' aan de vliegende tering bezwijkt, Truitje haar ellendig bestaan eindigt in de gracht of de 'lieve blonde Kätchen' kiest voor een brave man. Tegenover deze zwaar aangezette drama's staan echter uiterst leesbare herinneringen aan de kindertijd op straat, thuis en in de klas, en meeslepende beschrijvingen van nachtelijke avonturen met revolutionaire smokkelwaar in de grensstreek of vechtpartijen met politieke tegenstanders in de straten van Rotterdam.

Uiteraard staan de politieke activiteiten van Peter Stranger in het boek centraal. Opvallend en gelukkig genoeg ligt de nadruk daarbij op de dagelijkse gang van zaken in de beweging en wordt slechts nu en dan kort stilgestaan bij tactische en ideologische meningsverschillen. Honig slaagt erin de lezer iets te laten proeven van de atmosfeer die in deze kring van bezielde activisten moet hebben geheerst: de politieke cultuur van het vroege socialisme en anarchisme komt tot leven in zijn beschrijvingen van de massale bootwerkerstaking en besloten debatvergaderingen, van nachtelijke plakrondes en straatcolportage, van levenslange vriendschappen met enkele kameraden en even hartstochtelijke vetes met sommige andere. Deze 'dagelijkse' aspecten van het leven in en om de beweging komen uitvoerig aan bod en worden met veel gevoel voor detail beschreven. Maar daarnaast valt ook veel te lezen over andere, niet-politieke aspecten van het arbeidersbestaan: het moeizaam zoeken naar werk en onderdak, de omgang met collega's en werkgevers, het wonen op armoedige

zolders, gebrek aan eten, kleding en verwarming, soms afgewisseld met verrassende blijken van hartelijkheid door kamerverhuurders en patroons.

De grootste verdienste van deze herinneringen is dat ze laten zien hoe in de praktijk verschillende netwerken met elkaar verknoopt raakten. Dat gebeurt bijvoorbeeld rond de stamtafel in een Rotterdamse kroeg bij de Zandstraat, waar niet alleen socialistische arbeiders en een enkele sociaal bewogen kunstenaar, maar ook een vaste kring van prostituees te vinden waren. Ook op andere momenten blijkt de scheiding tussen het anarchistische milieu en de onderwereld van ‘flesschentrekkers’ niet helemaal waterdicht. Van groter belang dan dit ‘grensverkeer’ was echter dat de verschillende plaatselijke netwerken van anarchistische activisten onderling nauw contact onderhielden. Honig vertrok in mei 1893 uit Rotterdam en zou vele jaren in Parijs, Brussel, Mechelen en Leuven wonen. Zijn *Herinneringen* illustreren duidelijk hoe contacten uit de beweging hem bij al die verhuizingen en bij het zoeken naar werk van dienst waren.

Het grensoverschrijdende karakter van de beweging was niet alleen een positieve factor in de overlevingsstrategieën van individuele anarchistische arbeiders, maar had ook consequenties voor de ‘transfer’ van politieke praktijk en theorie. Zelf introduceerde Honig te Brussel een technische innovatie met betrekking tot het aanplakken van illegaal drukwerk. Op zijn beurt woonde hij in het Parijse Belleville discussies bij die later onderwerp van zijn artikelen in de Nederlandse anarchistische pers werden. Verreweg de gewichtigste kwestie onder anarchisten in deze periode was de toepassing van terroristisch geweld. Een golf van aanslagen maakte in het laatste decennium van de negentiende eeuw het anarchisme tot een verschijnsel dat overheid en burgerij in heel Europa en Amerika de stuipen op het lijf joeg. In Nederland bleven aanslagen uit, maar bezorger Altena speculeert in een nawoord op de mogelijkheid dat Honig in 1898 betrokken was bij de voorbereidingen voor een anarchistische aanslag op de jonge koningin Wilhelmina. Honig had Johann Mosts vermaarde explosieven-handleiding vertaald, bleek in het bezit van een ploertendoder, dolk en revolver, vertrok heel plotseling uit Nederland en gaf daarvoor in zijn *Herinneringen* een volstrekt ongelooftwaardige en vals gedateerde verklaring.

Helaas blijft de ware toedracht van dit alles wat schimmig, maar dat geldt eigenlijk alleen voor deze kwestie. Altena is als bezorger van Honigs manuscript uiterst zorgvuldig te werk gegaan. Inleiding, annotatie en een uitvoerig nawoord zijn het resultaat van gedetailleerd onderzoek in verspreide politiearchieven, bevolkingsregisters en de periodieke pers. Vergissingen en bewuste dwaalsporen uit Honigs manuscript konden daardoor niet alleen worden gecorrigeerd, maar ook op hun verborgen betekenis worden onderzocht. En van de negen bijlagen wordt gevormd door een gedetailleerde reconstructie — met routekaart — van de smokkeltocht met illegaal anarchistisch drukwerk die de jonge Piet Honig in 1891 of 1892 over de Duitse grens maakte. Het betreft hier de topografie van één nacht, maar het lijkt me afdoende bewijs van de liefdevolle zorg en aandacht die Honigs manuscript ten deel is gevallen.

Dennis Bos

Hurst, D., *De vierde bondgenoot. De Nederlandse strijdkrachten in Australië tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Zwolle: Waanders, 2006, 200 blz., €19,95, ISBN 90 400 8202 2).

De ontwikkeling van de betrekkingen tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Australië tijdens de Tweede Wereldoorlog en de eerste jaren daarna vormt een interessant onderwerp, dat tot nu toe in de geschiedschrijving weinig of geen aandacht heeft gekregen. Het is dus op zichzelf een reden tot dankbaarheid dat de gewezen Australische luchtmachtofficier Doug Hurst er deze studie aan heeft gewijd, waarin vooral veel aandacht wordt besteed aan de operaties van Nederlandse strijdkrachten vanuit Australië en de activiteit van de Nederlandse koopvaardij, in het bijzonder de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, vanuit Australische havens ter ondersteuning van de Geallieerde strijdkrachten in het Stille-Oceaangebied. Ook acht ik het een positief element in dit boek dat enigszins précaire onderwerpen als de verkoeling van de wederzijdse verhoudingen na de capitulatie van Japan niet uit de weg worden gegaan. Toch moet men constateren dat het resultaat van Hursts werk bitter tegenvalt.

De tekst roept vele vragen op en geeft aanleiding tot ernstige kritiek. Waarom wordt consequent gewag gemaakt van ‘Nieuw Oost-Indië’ in plaats van Nederlands Oost-Indië? Op zijn minst raadselachtig is de mededeling dat Nederland in 1780 de zogeheten vierde Engelse Oorlog verloor en dat deze in 1784 beëindigd werd door het Verdrag van Parijs. (13) Bepaald onjuist is het te stellen dat in de jaren 1930 door de regering te Den Haag ‘alle buitenlandse betrekkingen’ werden overgedragen aan ‘Batavia.’ (21) Waarom de gezagvoerder van het KPM-schip ‘Janssens’ wordt aangeduid als ‘de ‘beruchte’ kapitein Prass (49) wordt niet nader toegelicht; de vraag dringt zich op of in de Engelse grondtekst ‘notorious’ heeft gestaan, dat toch wel een andere gevoelswaarde heeft. Ook kan men zeker de vraag stellen of iemand die zich bijzonder dapper en beleidvol heeft gedragen één van beide epitheta heeft verdiend.

Het beheer van de Nederlandse koopvaardij ging tijdens de Tweede Wereldoorlog niet over op de Nederlandse Scheepvaart en Handels Vereniging (73) maar op de Nederlandse Scheepvaart en Handels *Commissie*. L. H. van Oyen is nooit luitenant-gouverneur geweest. (75) Het is onjuist de onderzeeboten ‘O 19’ en ‘K XV’ aan te duiden als ‘kleine’ onderzeeboten zoals op pagina 145, respectievelijk 183 gebeurt. Vele namen zijn foutief gespeld. De eerste voornaam van gouverneur-generaal Van Starckenborgh was ‘Alidius’, niet ‘Alidinus’ (24), de juiste spelling is ‘Van Heutz’ en niet ‘Van Heutz’. (74) De bekende gematigde Indonesische politicus Sjahrir had als voornaam Sutan (Soetan) en niet ‘Sultan.’ (171) Wij hebben hier, zoals al terloops vermeld, te doen met een vertaling uit het Engels (door wijlen Henk Roozendaal). Dat verklaart, maar verontschuldigt niet, het voorkomen van diverse op zijn minst merkwaardige uitdrukkingen. De ‘Imperialistische Conferentie’ van 6 september 1941 was een ‘Conferentie bij de Troon’ of ‘Imperial Conference’. (31)